

Ulisse *Luigi Dallapiccola*

Opera in een proloog en twee bedrijven
op een libretto van de komponist naar Homerus

Dallapiccola con Zoltán Peskó alla Scala durante le prove di "Ulisse" nel 1969. Foto Piccagliani

13 JUNI 1987 - CONCERTGEBOUW AMSTERDAM

VARA

ULISSE (Luigi Dallapiccola) - Korte inhoud

PROLOOG

Eerste deel - een strand op het eiland Ogigia

"Son soli, un'altra volta, il tuo cuore e il mare" (Calypso)

Verlaten door Ulisse treurt Calypso om haar verloren gegane liefde. Ze weet, dat Ulisse niet is weggegaan, omdat hij terugverlangde naar zijn vaderland, zijn zoon en zijn vrouw. Hij is vertrokken, omdat hij naar iets anders zocht, naar "zien en zich verbazen en opnieuw zien". Dit aanschouwen van een mysterie was voor Ulisse belangrijker dan de onsterfelijkheid, die Calypso hem aanbood.

Tweede deel

Symfonisch Intermezzo, dat de god van de zee Poseidon symboliseert.

Derde deel - strand op het eiland van de Faiaken

"Ah"! "Nausicaa!" (Dienaressen, Nausicaa, Ulisse)

De dienaressen van Nausicaa vermaken zich met een balspel. Nausicaa is vervuld van een merkwaardige droom. Ze heeft in haar droom een man gezien, die met een goddelijk gezicht uit zee opsteeg en haar vol bewondering en aanbidding aansprak. De dienaressen lachen Nausicaa uit en slepen haar mee in het balspel. Maar in haar opwindung gooit ze de bal in het struikgewas. Opgeschrikt door de bal komt Ulisse, die zich in het struikgewas had verborgen, tevoorschijn, Nausicaa herkent hem onmiddellijk als de man uit haar droom. Ook in werkelijkheid knielt Ulisse in aanbidding voor haar neer. Nausicaa nodigt Ulisse uit bij haar vader, koning Alcinoos.

EERSTE BEDRIJF

Eerste scène - grote zaal in het paleis van Alcinoos

"Pria che sia tarda notte, Demodoco" (Alcinoos, Demodoco, Ulisse, koor)

Alcinoos vraagt de blinde zanger Demodoco te zingen over de nasleep van de Trojaanse oorlog. Hij vertelt het gruwelijke verhaal van de moord op Agamemnon en de tragische zwerftochten van Ulisse over zee. Niemand, zo meent hij, zal Ulisse na zoveel jaren nog herkennen, alleen hij, de blinde zanger. Alcinoos vraagt Ulisse, die met stijgende verbazing naar de zanger heeft geluisterd, naar zijn naam. Ulisse antwoordt: "Haat, verdriet, verlangen naar wraak: dat is mijn naam. Ik ben Ulisse." Alcinoos wil nu, dat Ulisse hem over zijn zwerftochten verhaalt. De eerste herinnering komt meteen boven: de schippers van Ulisse, die land zien, maar weten, dat het niet het verlangde vaderland is.

Tweede scène aan het strand bij de Lotofagen

"Coraggio, amici!" (Ulisse, koor van schippers, koor van Lotofagen)

Ulisse spreekt zijn bange schippers moed in. Deze verwijten hem echter, dat hij een slecht geheugen heeft. Ze herinneren hem aan de gruwelijke avonturen met de Kikonen, de reusachtige Laistrygonen en de Kyklopen. Terwijl Ulisse gefascineerd wordt door de geheimen van de zee, willen de schippers maar één ding: terug naar hun geboorte-eiland Ithaka. De Lotofagen, bewoners van het eiland, waar Ulisse is geland, proberen de schippers te verleiden om te blijven. Ze schilderen hun een paradijselijke situatie. Ulisse smeekt de schippers niet naar die verlokkelijke stemmen te luisteren, maar hem te volgen.

Derde scène - weelderig landschap op het eiland Aiaia

"Guardare, meravigliarsi, e tornar a guardare.." (Ulisse, Circe)

Starend naar de zee verlangt Ulisse het mysterie te doorgronden:

"Zien, zich verbazen en opnieuw zien". Hij zegt zijn geliefde Circe, bij wie hij meer dan een jaar heeft gewoond, dat hij terug moet naar zee. Circe probeert hem met alle macht bij zich te houden. Ze strijdt een verloren strijd met de zee, waaraan Ulisse geen weerstand kan bieden. Circe geeft hem als afscheid nog een inzicht in zichzelf. Alle monsters, zo zegt zij, zou hij nooit hebben ontmoet, als zij al niet in hemzelf diep geworteld waren. Circe voorspelt Ulisse, dat hij in Ithaka geen vrede zal kunnen vinden, maar opnieuw de zee op zal gaan. Met het bewustzijn van de monsters, die zich diep in zijn binnenste roeren, schenkt de wraakzuchtige Circe aan Ulisse een schuldgevoel, dat kwellender is dan al zijn gruwelijke belevenissen.

Vierde scène het rijk der schaduwen

"Lacrime, pianto, rimorso" (koor van schimmen, Ulisse, de Moeder, Tiresia)

De schimmen van de onderwereld beklagen hun eeuwige lot. Ze zien Ulisse, die in de onderwereld is doorgedrongen, en vragen wat hij als levende in hun rijk zoekt. Ulisse zoekt de ziener Tiresias. Plotseling verschijnt de schim van zijn moeder, Anticlea. Anticlea vertelt haar zoon, hoe zeer ze om hem heeft geleden. Ze schildert hem de uitzichtloosheid en het angstaanjagende van het dodenrijk. Tevergeefs probeert Ulisse zijn moeder te omhelzen. Ze verdwijnt, een ontredderde zoon achterlatend. Voor het eerst vraagt Ulisse zich af, wie hij is en wat hij zoekt. Uit de schimmen doemt de ziener Tiresia op. Hij voorziet een terugkeer voor Ulisse op Ithaka, veel bloed en ten slotte een eeuwige zwerftocht op zee.

Vijfde scène - het paleis van Alcinoo

"Nel mio futuro come vide chiaro" (Ulisse, Alcinoo, Nausicaa, koor)

Ulisse herinnert zich het avontuur met de rotsen Scylla en Charibdis, vreselijke stormen en noodweer en is verrukt over zijn ontvangst op het eiland van de beeldschone Nausicaa. Koning Alcinoo belooft hem naar Ithaka te begeleiden. Nausicaa vraagt Ulisse haar niet te vergeten.

TWEEDE BEDRIJF

Eerste scène - Ithaka, een stuk grond tussen de heuvels

"Nulla sul mare" (Antinoo, Pisandro, Eurimaco, Melanto, Eumeo, Ulisse, Telemaco, koor)

De drie vrijers van Penelope, Antinoo, Eurimaco en Pisandro, zien in de verte een schip aankomen. Melanto, hun vriendin, herkent meteen het rode zeil van Telemaco, Ulisses zoon. De vrijers en Melanto beramen de dood van Telemaco, opdat zij over Ithaka en Penelope kunnen beschikken. Eumeo, de dienaar die zich willoos aan de vrijers moet onderwerpen, roept vertwijfeld om Ulisse. Als bedelaar verkleed vraagt Ulisse om even te mogen rusten. Eumeo verzoekt Melanto voor de bedelaar een kleine maaltijd te bereiden, maar de hooghartige, aan de vrijers verbonden Melanto, weigert dit. Bovendien is ze geschrokken van de angstaanjagende blik, die de bedelaar in de ogen heeft.

Terwijl Eumeo enerzijds blij is met de terugkeer van Telemaco, vervloekt hij anderzijds Melanto, die hij het liefst met een strop om de nek ziet hangen. Aan de bedelaar vraagt hij, of die wellicht op zijn zwerftochten over zee Ulisse is tegengekomen. De bedelaar meent, dat niemand een man, die al 20 jaar zwerft, nog zal herkennen. Als Telemaco de dienaar begroet, valt Ulisse even uit zijn rol. Vol verrukking staat hij voor zijn zoon. Eumeo en Telemaco vermoeden beiden iets bekends aan de bedelaar te ontdekken.

Tweede scène - hof voor het paleis van Ulissee

"Ma quanto sangue intorno" (Ulissee, Penelope, Antinoo, Melanto, koor)

Ulissee voelt verbittering omdat niemand, zelfs zijn zoon niet, hem heeft herkend. Als hij binnen in het paleis Penelope om hem hoort roepen in een droevig gezang, vergelijkt hij haar met de vrouwen, die hij heeft ontmoet. Ze zingt en weeft als Calypso, is zuiver als Nausicaa en zacht als zijn moeder. In tegenstelling tot Penelope heft de vrijer Antinoo een vrolijk lied aan. Enigszins beschonken danst hij met Melanto. Deze vraagt hem angstig, wie die oude bedelaar wel is. Antinoo wuift haar angst weg, waarop Melanto dingt om een plaats aan het hof, als Antinoo koning zal zijn. Plotseling horen ze de stem van de bedelaar, die Circe aanroept. Melanto voorziet in de ogen van de bedelaar de rampspoed, die over haar zal komen. Antinoo is echter niet bang voor een "oud wrak", dat hij als een "niemand" beschouwt. Tot razernij gebracht door zoveel verachting besluit Ulissee zich te wreken.

Derde scène - een feestzaal in het paleis

"Alla gioia! all' allegrezza!" (Koor, Antinoo, Melanto, Eurimaco, Pisandro, Telemaco, Ulissee, Penelope)

Antinoo nodigt de gasten uit te drinken op Poseidon, die de lastige Telemaco in zee heeft doen verdwijnen. Alleen Melanto deelt niet mee in de feestvreugde. Ze weet, dat de vreugdevuren op Ithaka bestemd waren voor de terugkerende Telemaco en herinnert zich vol afgrijzen de ogen van de oude man. Onverstoorbaar brengen de gasten eerbetoon aan Poseidon, de god van de zee, die Ulissee uit wraak 20 jaar op zee heeft laten zwerven. De vrijers en de gasten proberen de onwillige Melanto te laten dansen. Ze hangen Uliesses boog om haar nek, waarop zij aarzelend begint. De dans wordt langzamerhand heftiger, totdat op het hoogtepunt de pees om Melanto's hals is gedraaid. Ze schreeuwt van angst, precies op het moment, dat Telemaco binnenkomt. Vol afschuw werpt ze de boog voor de voeten van de "bedelaar" Ulissee. De vrijers ontvangen de zoon van Ulissee met een schijnheilige gastvrijheid. Ulissee acht dan zijn tijd gekomen, grijpt de boog en treedt naar voren. Hij laat Melanto door Eumeo afvoeren en doodt met zijn boog de vrijers. Penelope verschijnt en roept hem bij zijn naam. Man en vrouw hebben elkaar teruggevonden.

Vierde scène

Symfonisch intermezzo

Vijfde scène - op zee

"No, non sono le Furie" (Epiloog) (Ulissee)

Ulissee is teruggekeerd op zee. Hij vraagt zich af, wat hij na al zijn ervaringen heeft geleerd. Hij roept de sterren aan om hem inzicht te geven in de waarheid, die hij tot dan toe tevergeefs heeft gezocht. Hij smeekt om een woord of een naam, die hem de waarheid zal geven. In een plotseling licht ziet hij God, de naam waarnaar hij heeft gezocht. Zijn hart en de zee zijn niet meer eenzaam.

ZOLTÁN PESKÓ werd in Hongarije geboren en studeerde orkestdirectie en kompositie aan de Franz Liszt Academie in Boedapest. In 1963 verliet hij Hongarije en van 1966 tot 1973 was hij verbonden aan de Deutsche Oper in West-Berlijn en was hij docent aan de Staatliche Hochschule. In 1970 maakte hij zijn debuut bij La Scala in Milaan. Sedertdien ontwikkelde hij een internationale carrière en dirigeerde hij in vele Europese landen en in de Verenigde Staten. In Italië bekleedde hij chefdirigentschappen bij het Teatro Comunale Bologna, het Teatro La Fenice Venezia en van 1978 tot 1983 was hij chefdirigent van het symfonie-orkest van de Italiaanse omroep in Milaan. Zoltán Peskó bereidde in 1968 bij de Deutsche Oper Berlin in samenwerking met Dallapiccola en als assistent van Lorin Maazel de wereldpremière voor van Ullisse. Later in dat seizoen leidde hij in Berlijn zelf een aantal uitvoeringen en op initiatief van Dallapiccola dirigeerde hij latere produkties in La Scala en in Rome. Tot de dood van Dallapiccola in 1975 bleef Peskó nauw bevriend met de komponist.

De Amerikaanse bariton WILLIAM MURRAY kreeg zijn opleiding aan de Adelphi Universiteit in New York en vervolgde zijn studie in Rome. Zijn debuut maakte hij in Spoleto (Italië) in *Il Segreto di Susanna* van Ermanno Wolf-Ferrari. Regelmatig is hij sindsdien te gast bij vele grote operahuizen in Europa, de Verenigde Staten en Japan. Hij zingt een uitgebreid repertoire waaronder ook veel rollen in twintigste eeuwse opera's en eigentijds muziektheater van onder meer Korngold - *Die tote Stadt* (Fritz), Orff - *Antigonae* (Kreon) en Prometheus (titelrol), Yun - Sim Tjong (Sim), Fortner - *Die Bluthochzeit* en Dallapiccola - Ullisse (titelrol). Daarnaast zingt hij alle grote baritonrollen in het Italiaanse en Duitse standaardrepertoire. Momenteel is hij verbonden aan de Deutsche Oper Berlin, waar hij dit seizoen onder meer te horen was als Ford in Verdi's *Falstaff*. Hij werkte mee aan vele grammofoonplaten en onlangs zong hij voor de plaat een hoofdrol in Henzes *Die Bassariden*.

WILLIAM MURRAY die de rol van Ullisse op zijn repertoire heeft, kon bereid worden gevonden de door ons gekontrakteerde VICTOR BRAUN te vervangen. Hij moest de afgelopen maand tijdens de Maggio Musicale Fiorentino in Italië in het ziekenhuis worden opgenomen, waardoor hij een aantal voorstellingen moest afzeggen en geen gelegenheid meer kon vinden de voor hem nieuwe rol van Ullisse in te studeren.

JUDITH BECKMANN werd in North Dakota (Verenigde Staten) geboren en ontving haar opleiding onder meer aan de Universiteit van Los Angeles. Stipendia stelden haar in staat te studeren bij Lotte Lehmann en Henny Wolf in Hamburg. In Düsseldorf studeerde zij bij Franziska Martienssen-Lohman. Zij debuteerde als Fiordiligi (*Così fan tutte*) waarna zij een vast engagement ontving bij de Deutsche Oper am Rhein. Sinds 1971 is zij verbonden aan de Hamburgische Staatsoper, waar zij de titel Kammersängerin ontving. Zij was te gast bij vele belangrijke operahuizen, waaronder de Wiener Staatsoper, de Bayerische Staatsoper, Royal Opera House Covent Garden en Teatro Colón in Buenos Aires en bij internationale festivals. Judith Beckmann geniet grote vermaardheid met haar Mozart- en Straussinterpretaties. Dit seizoen was zij onder meer te horen als Vitellia (*La Clemenza di Tito*), Chrysothemis (*Elektra*) en Tosca.

HEIN MEENS studeerde piano en schoolmuziek aan het conservatorium in Maastricht en vanaf 1971 zang bij Mya Besselink. In 1974 behaalde hij een prijs bij het Internationale Vocalisten Concours in Den Bosch; later studeerde hij nog bij Janine Micheau, Felix de Nobel en Pierre Bernac. Hij trad al vele malen in binnen- en buitenland op als oratorium-, opera- en liederenzanger. Ook in de VARA-Matinee nam Hein Meens reeds een aantal partijen voor zijn rekening, o.a. in een concertante uitvoering van Sjostakovitsj' Lady Macbeth en Mozarts Lucio Silla en Mitridate, Rè di Ponto.

CHARLES VAN TASSEL werd in New York geboren en volgde daar een opleiding tot zanger. Ook studeerde hij muziekwetenschappen in Chicago. Na vaste engagements bij operagezelschappen in Duitsland en Opera Forum in Enschede debuteerde hij in 1982 bij de Nederlandse Opera Stichting. Charles van Tassel zingt graag liederen en is zeer geïnteresseerd in hedendaagse muziek. Hij is als docent hoofdvak zang verbonden aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam.

De bas-bariton WOUT OOSTERKAMP studeerde aanvankelijk zang en piano aan het conservatorium van Maastricht en zette later zijn studie voort in Amsterdam bij Bodi Rapp, in Parijs bij Pierre Bernac en in Utrecht bij Herman Woltman. In de meeste Europese landen heeft hij veelvuldig concerten gegeven en opnamen gemaakt voor radio en televisie. Meerdere malen nam Wout Oosterkamp deel aan Festivals van Royan, Bordeaux en het Holland Festival. In 1982 maakte hij zijn debuut bij de Nederlandse Opera Stichting in L'Ormindo van Cavalli o.l.v. Kenneth Montgomery. Ook geeft Wout Oosterkamp regelmatig liederenrecitals in Nederland en het buitenland. De afgelopen seizoenen trad hij onder meer op in Londen, Parijs en Salzburg. In september 1982 werd Wout Oosterkamp toegelaten tot de studie voor de Nederlandse Muziekprijs, hetgeen hem in staat stelde bij Lola Rodríguez de Aragón in Madrid en Vera Rosza in Londen te studeren. De Nederlandse Muziekprijs werd hem officieel overhandigd in juni 1985. In het kader van het Holland Festival 1985 vertolkte Wout Oosterkamp de rol van Xistes in Theo Loevendie's opera "Naima" en het vorig jaar trad hij op in de VARA-Matinee/Holland Festivalproductie van Schönbergs Moses und Aron.

AD VAN BAASBANK werd in Rotterdam geboren en begon na zijn kandidaatsexamen rechten met zangstudie bij Cobi Riemersma. In 1976 trad hij toe tot het Nederlands Kamerkoor en maakte hij zijn solistische debuut in het Amsterdamse Concertgebouw in een uitvoering van Mozarts "Thamos" onder leiding van Nikolaus Harnoncourt. Hij treedt veel als solist op, in oratoriumuitvoeringen en recentelijk ook in operaproducties, onder meer in de Brusselse Muntopera.

FRANS FISELIER werd in 1959 geboren. Hij studeerde aan het Sweelinck Conservatorium bij Cora Canne Meyer. In mei 1984 behaalde hij zijn einddiploma uitvoerend musicus als ook het diploma voor de operaklas. Met ingang van augustus 1984 maakte hij deel uit van de Studio van de toenmalige Nederlandse Opera Stichting. Een grote stimulans voor hem betekende het winnen van drie prijzen op het Internationale Vocalistenconcours in Den Bosch 1984, waar onder de eerste prijs voor de beste vertolking van muziek van Nederlandse komponisten.

ANS VAN DAM studeerde aan het Utrechts Conservatorium en zij volgde liedinterpretatiecursussen bij Pierre Bernac en Erik Werba. Zij maakte deel uit van de Opera-Studio van de toenmalige Nederlandse Opera Stichting en tot 1981 was zij werkzaam bij het Groot Omroepkoor van de NOS. In het buitenland trad zij onder meer op bij de Komische Oper in Oost-Berlijn. Ook in de VARA-Matinee was zij meermalen te horen.

MARJOLEIN KOETSLER maakt deel uit van het Groot Omroepkoor van de NOS.

JARD VAN NES studeerde piano bij Sas Bunge aan het Utrechts Conservatorium en startte eerst na het voltooien van die opleiding haar studie solozang bij Herman Woltman aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Zij volgde verschillende cursussen o.a. bij Felix de Nobel en Pierre Bernac. Tijdens het 25e Internationale Vocalisten Concours in Den Bosch in 1978 behaalde zij een eervolle vermelding, de BUMA-prijs en de Prijs van de Stichting Vrienden van het Lied. Ook behoorde zij tot de prijswinnaars van het Internationale Opera en Belcanto Concours van de Belgische televisie. In 1983/84 zong zij met het Concertgebouworkest o.l.v. Bernard Haitink de altpartij in Mahlers Tweede Symfonie en maakte zij tevens haar debuut bij de toenmalige Nederlandse Opera Stichting. Ook als liedzangeres treedt zij veelvuldig op de voorgrond. In de VARA-Matinee was zij reeds verschillende malen te gast, laatstelijk in maart van dit jaar toen zij te horen was in Mahlers Wunderhornliederen. Het volgende seizoen zal zij in de VARA-Matinee de rol van Fricka zingen in een concertante uitvoering van Das Rheingold van Richard Wagner onder leiding van Edo de Waart.

De tenor PETER HAAGE werd in Berlijn geboren en studeerde aldaar aan de Hochschule für Musik. Hij was achtereenvolgens verbonden aan de operahuizen van Ulm, Lübeck en Kassel. Thans maakt hij deel uit van de Hamburgische Staatsoper. In de zomer van 1983 zong hij voor het eerst in Bayreuth de partij van Mime in Der Ring des Nibelungen. Zijn eerste optreden in Nederland vond plaats in februari 1984. Hij was toen te horen in werk van György Ligeti (fragmenten uit Le Grand Macabre) met het Rotterdams Philharmonisch Orkest.

De Amerikaanse sopraan VICTORIA SCHNEIDER studeerde aan de Eastman School of Music in Rochester, New York waar zij in 1978 de Eastman Performers Competition won. Sinds 1980 is zij verbonden aan de Württembergische Staatsoper in Stuttgart. Hier zong zij naast het standaardrepertoire ook veel eigentijdse muziek en werkte zij mee aan de Duitse première van Sciarrino's Aspern, Kagels Die Erschöpfung der Welt en de wereldpremière van Philip Glass' Akhnaten. In 1985 maakte zij haar debuut in La Scala in Milaan, waar zij meewerkte aan de wereldpremière van Atem van Franco Donatoni. Inmiddels trad zij bij een aantal andere belangrijke operahuizen op, waaronder het Gran Teatro del Liceu in Barcelona, de Muntopera in Brussel, het Teatro Comunale in Bologna en de Bayerische Staatsoper in München. Zij maakt vandaag haar Nederlandse debuut.

CAMILLA UEBERSCHAER studeerde aanvankelijk muziekwetenschap en kerkmuziek. Haar zangopleiding kreeg zij aan de Hochschule der Künste in West-Berlijn en zij sloot deze af met studie bij onder meer Hertha Töpper, Giulietta Simionato en Mario del Monaco. Zij trad op bij operahuizen in Italië (onder meer Teatro Bellini in Catania, Teatro San Carlo in Napels en Teatro Regio in Turijn), Spanje (Gran Teatro Liceu in Barcelona) en in West-Duitsland. Zij werkte mee aan de Berliner Festwochen, de Bregenzer Festspiele en het Brucknerfest Linz. Zij maakt vandaag haar Nederlandse debuut.

VALERIA ESPOSITO werd in Napels geboren en ontving haar opleiding aan het conservatorium van Salerno. In 1986 debuteerde zij in Lucca met de rol van Zerlina in Mozarts Don Giovanni en dit jaar trad zij voor het eerst op bij La Scala in Milaan, waar zij meewerkte aan Riccardo III van Flavio Testi. Ook won zij een aantal prijzen, waaronder recentelijk de eerste prijs van het Aslico-concours in Milaan. Zij maakt vandaag haar Nederlandse debuut.